

Janez Stergar

PROTIFAŠISTIČNI IN NARODNOOSVOBODILNI BOJ KOROŠKIH SLOVENCEV

Predavanje na 24. zasedanju jugoslovansko-češko-slovaške zgodovinske komisije na Cetinju 24.—27. 9. 1990.

V nekaj dneh bo poteklo natanko sedemdeset let od koroškega plebiscita (10. 10. 1920), na podlagi katerega je večina južne Koroške pripadla Avstriji, s tem pa tudi približno 80.000 tam avtohtono naseljenih Slovencev. Čeprav je do danes ohranilo svoj jezik in narodno zavest precej manj koroških Slovencev, njihova zgodovina v 20. stoletju predstavlja več kot zanimiv primer protifašističnega in narodnoosvobodilnega boja, ki ga časovno ni mogoče omejiti le na trajanje druge svetovne vojne ali celo na obdobje med aprilom 1941 in majem 1945.

Slovenska manjšina na avstrijskem Koroškem je bila že od dvajsetih let konfrontirana z nacizmom, ki se je v tej pokrajini zaradi tradicije velenemškega nacionalizma še posebej zgodaj in močno razmahnil, v obliki neonacizma pa ga srečujemo vse do danes. Avstrijski znanstvenik dr. Theodor Veiter tako govori o »endemičnosti«¹ nacizma na Koroškem, medtem ko je zadnji predvojni avstrijski kancler dr. Kurt Schuschnigg Koroško primerjal kar s »taboriščem za naciste«. In res je bila že 1926 prav na Koroškem ustanovljena prva nacistična učiteljska zveza; leta 1939 pa je dežela dosegla neslaven rekord po deležu prebivalstva, vključenega v NSDAP: kar 10 odstotkov včlanjenih je bilo največ na ozemlju vsega rajha.

Slovenskega odpora proti nacizmu sicer ne moremo vedno gledati izolirano od oblik protifašističnega gibanja ostalega koroškega prebivalstva; pač pa ima odpor koroških Slovencev večinoma tudi jasno narodnoobrambno oziroma narodnoosvobodilno konotacijo. Spomnim naj na fizične spopade ob slovenskih (ali skupnih delavskih) kulturnih in političnih prireditvah že v prvi polovici dvajsetih let, na publicistično napadanje »koroških Hitlerjev«¹ v manjšinskem glasilu »Koroški Slovenec«, na predvolilne in strankarske boje v času legalnega delovanja NSDAP. Ti boji so se zaključili z izključitvijo nacističnih poslancev iz koroškega deželnega zbora 5. 7. 1933, ko sta bila odločilna prav glasova dveh slovenskih deželnih poslancev. Nacisti svojih genocidnih namenov do Slovencev niti niso posebej skrivali, tako da odločitev manjšine za protinacizem ni bila težka. Znano je tudi bilo, da so v vodstvu osrednje protimanjšinske organizacije Kärntner Heimatbund slabo prikriti nacisti, da je naseljevanje rajhovskih Nemcev na koroška slovenska posestva povezano tudi z nacističnimi osvajaalnimi načrti (na kmetijski razstavi junija 1937 v Münchnu je bila tudi slika karantanskega knežjega kamna). Ni bilo naključje, da je bil poznejši koroški gaulajter dr. Friedrich Rainer v NSDAP sprejet natančno ob desetletnici plebiscita, poslovodja Heimatbunda Alois Maier-Kaibitsch pa ob plebiscitni obletnici tri leta pozneje (oba sta bila po vojni proglašena za vojna zločince).

V širši kontekst protinacizma je sodilo delovanje koroških komunistov in (revolucionarnih) socialistov. V obeh strankah so bili voditelji slovenskega rodu (Johan Kazianka in Gregor Kersche, Anton Falle in Pavel Bizjak), zato so bili tudi stiki čez avstrijsko-jugoslovansko državno mejo toliko razširjeni. Na Koroškem so bile v obdobju 1930—1938 javke KPJ za stike z vodstvom v tujini, preko Karavank je prehajala revolucionarna in protifašistična literatura. Na Koroškem in preko koroških zvez je Lovro Kuhar — Prežihov Voranc snoval izjavo KPJ-KPI-KPA o rešitvi slovenskega narodnega vprašanja, koroški Slovenci so omogočali odhod jugoslovanskih prostovoljcev v Španijo. Davek za tovrstno svojo dejavnost so plačevali tako v jugoslovanskih kot v avstrijskih zaporih.

Če je bilo članstvo v nacistični stranki nezdržljivo s slovensko narodno zavestjo, koroški Slovenci niso tako sklenjeno odklanjali avstrijskega »klerofašizma«¹ v obdobju 1933—1938. Dolfussov in Schuschniggov režim je manjšini dal nekaj koncesij in veliko obljub. Kljub vključitvi vidnih predstavnikov koroških Slovencev v Vaterländische Front pa je od okorelih nemških nacionalcev in prikritih nacistov vodeni Heimatbund uspel blokirati vsa vladna prizadevanja v prid manjšini. Nekaznovani umor slovenskega prosvetnega delavca Mihe Habiha je septembra 1936 po poldrugem desetletju spet napovedal skrajno zaostritev položaja koroških Slovencev.¹

¹ Za obdobje med obema vojnama in za celotno obravnavano tematiko primerjaj predvsem znanstveni opus Toneta Zorna, predstavljen v njegovi bibliografiji v ZC 38, 1982, št. 1—2, str. 132—152. Janko Pleterski je avtor študije *Progressivne težnje med Slovenci na Koroškem* na str. 81—134 knjige Ivan Regent — Janko Pleterski — Ivan Kreft, *Progressivna Slovenija, Trst in Ko-*

Ne glede na dobre odnose z Jugoslavijo so nacisti že prvega dne »anšlusa« 12. marca 1938 aretirali nekaj manjšinskih voditeljev, med njimi nekdanjega deželnega poslanca župnika Vinka Poljanca, ki je zaradi posledic zapora še isto poletje tudi umrl kot prva slovenska žrtev nacističnega »novega reda«. Nacisti so koroške nemške protimanjšinske organizacije takoj vključili v svoj aparat in pričeli pripravljati dokončno uničenje koroških Slovencev. Ti pa so bolj kot katerakoli druga narodna manjšina ali socialna skupina v »Ostmarki« odgovorili z različnimi oblikami pasivnega in aktivnega odpora: z abstinenco pri nacističnih prireditvah in v delu nacističnih množičnih organizacij, z oživitvijo novih oblik slovenskega društvenega dela in z manifestiranjem narodne pripadnosti v javnosti (med drugim s prepevanjem slovenskih in celo srbskih pesmi), s kaznivim poslušanjem ljubljanskega radia in drugih tujih radijskih postaj. Fantje v Selah so že prvo noč sneli nacistično zastavo, jo raztrgali in potepali v blato; kot kompanija »Mrzla voda« so rajhu »napovedali vojno«.

Da bi preprečili ali vsaj odložili nacistični obračun s koroškimi Slovenci, so njihovi voditelji (tudi po nasvetih iz Jugoslavije) sicer zagotovili svojo lojalnost novi državi in pripadnike manjšine pozvali, naj na Hitlerjevem referendumu 10. aprila potrdijo že izvedeni »anšlus«, na slovenskih zborovanjih in v slovenskem koroškem tisku pa so odkrito kritizirali nacistično zatiranje. Znak odpora je bilo tudi dejstvo, da so nacisti ob svojem ljudskem štetju 17. 5. 1939 naštelj precej več Korošcev slovenskega jezika kot pet let pred tem Republika Avstrija.

Po nacističnem napadu na Poljsko se je režim zaostril, prav tako pa so se pojavile nove, še radikalnejše oblike odpora. Nekaj slovenskih fantov je javno odklonilo služenje vojaščine, veliko — po nacističnih virih nad 200 — jih je posamič ali v skupinah zbežalo v Jugoslavijo. Po policijskih poročilih se je med manjšino okrepilo jugoslovansko »iredentistično rovarjenje«, posamezniki so se res vključili tudi v obveščevalno delo za Jugoslavijo in zahodne zaveznike, javno so izražali upanje v njihovo vojaško zmago, nudili pomoč vojnim ujetnikom in prisilnim delavcem. Abstini-rali so pri plebiscitnih proslavah oktobra 1940, nekateri so celo fizično napadali posamezne nacistične uniformirance.

Odpor je dobival že organizirane oblike, v katerih so koroški Slovenci uporabljali stare komunistične in socialistične zveze z demokratičnimi Avstrijci (Hitlerjev pakt s Stalinom je sicer tudi na Koroškem marsikoga zmedel). Zaradi delovanja ilegalne tiskarske tehnike v Kazazah (Zrelec) so spomladi 1940 aretirali okoli 30 ljudi. Zaradi diverzantskih akcij — prvih takega obsega v samem rajhu — v sodelovanju z organizacijo TIGR, jugoslovansko in britansko obveščevalno službo spomladi 1940 je bilo po obsežnih policijskih preiskavah in diplomatskih intervencijah aretiranih več Korošcev obeh narodnosti. 4. 11. 1941 so zato obglavili pet Slovencev in enega Nemca, sedem drugih je bilo obsojenih na zaporne kazni. V zadevo vpleteni nekdanji jugoslovanski konzul v Celovcu pisatelj Karol Širok je bil ustreljen kot talec.²

Z napadom na Jugoslavijo in z nacistično napovedjo uničenja Slovencev kot naroda je aprila 1941 napočila nova faza protifašističnega boja vseh Slovencev. O posebnostih odpora koroških Slovencev imamo na voljo veliko objav, tudi krajših sintez, obsežnejše monografije pa še ne. Tu naj samo v telegrafskem slogu naštejemo glavne mejnike in značilnosti.

Že aprila 1941 se je precej nekdanjih koroških dezerterjev iz Slovenije vrnilo v domače gozdove; kot »zeleni kader« so se čez leto dni postopoma začeli vključevati v partizanske vrste. Združitvev koroških Slovencev z matičnim narodom je bila že od začetka eden osnovnih ciljev Protiimperialistične oziroma Osvobodilne fronte slovenskega naroda. Leta 1941 je prišlo do občasnih poskusov razširitve OF in partizanstva na nekdanj avstrijski del Koroške. Po izselitvi približno tisoč koroških Slovencev 14.—15. 4. 1942 pa je odpor postajal množičen in se je kontinuirano razvijal do konca vojne. V prvi polovici avgusta istega leta so partizani izvedli prve oborožene akcije, 25. avgusta so pri Robežu izvojevali prvo večjo zmago na ozemlju »tisočletnega rajha«.

Predpogoj za vojaške uspehe je bil razmah političnega organiziranja. Kakšno širino je to doseglo že do jeseni 1942, pove npr. podatek, da je bilo proti koncu tega leta na razmeroma majhnem področju med Železno Kaplo in Borovljami aretiranih nad sto podpornikov partizanov in »veleizdajalcev«; 13 izmed njih so 29. 4. 1943 na Dunaju obglavili. Obsodba izrecno pravi, da so bili »vsi Slovenci«, čeprav je sicer nacistična propaganda trdila, da na Koroškem Slovencev ni več. Kljub žrtvam je prva koroška četa prerasla v bataljon, nato v dva odreda in spomladi 1944 v samostojno

roška, Murska Sobota 1964. Med ostalimi avtorji naj za ta čas imenoma navedem predvsem Lojzeta Udeta, Avguštna Malleja, Theodorja Veiterja, Hannsa Haasa in Karla Stuhlfarrerja, od memoarske literature pa Franca Petka, Iz mojih spominov, Ljubljana—Borovlje 1979, v redakciji Janka Pleterskega.

² Avguštin Malle in Valentin Sima sta uredila zbornik Der »Anschluss« und die Minderheiten in Osterreich = »Anšlus« in manjšine v Avstriji, Klagenfurt/Celovec 1989. Teodor Domej je v ZC 42, 1988, št. 1, str. 61—83 objavil razpravo Koroški Slovenci v prvem letu nacistične vlade v Avstriji; prirejeno besedilo je izšlo tudi v knjigi z naslovom Koroški Slovenci in leto 1938, Celovec 1988. Od del Toneta Ferencja primerjaj predvsem knjigo Akcije organizacije TIGR v Avstriji in Italiji spomladi 1940, Ljubljana 1977.

grupo odredov. Tedaj je bil ustanovljen samostojni pokrajinski komite KPS in pokrajinski odbor OF z mrežo množičnih organizacij (mladina, žene, Delavska enotnost). Delovala je partizanska saniteta. Partizani so izdajali časopisje v slovenskem in nemškem jeziku.

Odbočitev za sodelovanje v OF ali za odhod v partizane je predstavljala radikalno idejno in politično spremembo tako v tradicionalno katoliških vaških okoljih južne Koroške kot pri narodnostno nedejavnih in pretežno reformističnih delavskih skupinah. Statistično vzeto so slejkoprej prevladovali tudi med slovensko govorečim prebivalstvom »sredinci« s teorijo čakanja in preživetja. Za razliko od nekaterih drugih slovenskih pokrajin pa na Koroškem zavedni Slovenci nikjer niso prostovoljno stopili v nemško-nacistično službo (jasne ločnice so se tu izrisale že v stoletnem razvoju odnosov med vladajočo nemško in manjšinsko slovensko skupnostjo). Kontrarevolucija med koroškimi Slovenci nikdar ni preseгла razvojne stopnje »načrtovalskih« skupinic, prenašalcev NOB sovražnih informacij in stališč, v nekaterih primerih še pomočnikov pri diverzantskih protipartizanskih akcijah ljubljanskih belogardističnih oziroma domobranskih emisarjev na Koroško (tu seveda izključujem jugoslovanski del Koroške, kjer je bil razvoj NOB bolj zapleten).

Seveda pa je treba jasno povedati, da na Koroškem OF ni nastajala iz enako širokega spektra vključenih organizacij, kot je bilo to v osrednji Sloveniji. Ker se je rajh vojskoval že od 1. 9. 1939, je bila do pomladi 1943 ali 1944 že večina za boj sposobnih moških vpoklicana v Wehrmacht ali v službe izven Koroške. Zato ni čudno, da v marsikaterem medvojnem partizanskem poročilu najdemo vprašanje, kdo med koroškimi Slovenci se naj sploh upre, koga naj partizani sploh mobilizirajo. Tako tudi lažje razumemo potrebo po pomoči v moštvo iz jugoslovanskega dela Slovenije, pa tudi velik delež koroških žena in mladine, pravzaprav še otrok v NOG. V času rasti protifašističnega boja pa so zaviralno učinkovali vsaj še naslednji dejavniki: geografija dvojezičnega dela Koroške (gorska pregrada proti jugu, težko prehodna Drava, razpotegnjenost ozemlja od Zilje do Labotske doline, ki je oteževala kurirske in operativne povezave in ponekod zožila manevrski prostor na vsega nekaj kilometrov), razglasitev območja za zaprto cono, podvojitve sistema okupatorskih postojank, gestapovska mreža s podporo protislovensko dejavnih lovcev, gozdarjev, drvarjev in pastirjev v planinskih predelih, propagandna in ovađuska aktivnost v nacistične, par-nacistične in tradicionalno protislovenske organizacije in društva združenih Nemcev in ponemčencev ter brezobziren teror in represalije nacističnega državnega aparata kot celote. V vsakem pogledu neenakopraven boj — brez primere na ozemlju samega rajha!

Frotifašistični boj koroških Slovencev je vključeval močno narodnoosvobodilno komponento, željo po združitvi z ostalimi Slovenci. Idejnopolično platformo koroške NOB kaže na podlagi Kardeljevih smernic izdana okrožnica oblastnega komiteja KPS za Koroško z dne 25. 3. 1944, ki med drugim pravi: »Med ljudske množice in lokalna vodstva antifašističnega gibanja ne vnašati razpravljanja o mejah, o pripadnosti Koroške ali posameznih krajev k Sloveniji oziroma k Avstriji... Vprašanje meja bosta po polomu Hitlerja rešila združeni slovenski in osvobodni avstrijski narod v skladu z lastnimi interesi in na temelju pravice vseh narodov do samoodločbe, kar bo popolnoma onemogočilo vsako imperialistično nasilje... Edino bratska KPA je od vsega začetka postavila to vprašanje popolnoma pravilno. Priznala je slovenskemu ljudstvu na Koroškem vse njegove pravice in začela na tej osnovi razvijati boj vseh koroških ljudskih množic proti avstrijski gospodi... Vse to seveda ne pomeni, da bomo začeli skrivati zahtevo slovenskega naroda po priključitvi Koroške k Sloveniji oziroma k Jugoslaviji. Zato je treba med slovenskimi množicami nenehno razvijati množično OF, ki zahteva osvoboditev Koroške in njeno priključitev, kar pa naj bi bilo bolj izhodišče za aktiviranje slovenskih množic za oboroženi boj proti Hitlerju. Po drugi strani ne smemo jemati antifašističnemu avstrijskemu gibanju njegovega nacionalnega značaja, kajti avstrijska osvobodilna fronta na Koroškem je sestavni del avstrijskega osvobodilnega boja za neodvisno in demokratično Avstrijo.« Ko po štirih desetletjih in pol primerjamo, kaj vse se je udejanilo od navedenih zamisli, smo lahko seveda kritični do tedanjega naivnega optimizma in idealističnega internacionalizma.

Vsekakor pa ostaja dejstvo, da je koroško in celotno slovensko protifašistično gibanje nudilo močno oporo avstrijskim odporiškim skupinam. Edine avstrijske vojaške protinacistične enote so delovale v sklopu slovenske partizanske vojske ali ob najtesnejši naslonitvi nanjo. Predvsem zaradi zavezniških želja po razširitvi oboroženega odpora v notranjost Avstrije je od pomladi 1944 pri koroških partizanih delovala britanska vojaška misija »Clowder«. Z njeno pomočjo se je partizanska oborožitev precej izboljšala, naraslo pa je tudi število borcev Koroške grupe odredov: avgusta 1944 jih je bilo že okrog 700.

Istega dne, ko je maršal Tito na Visu 12. 9. 1944 tudi glede slovenskega dela Koroške napovedal, da »tujega nočemo, svojega ne damo«, je bila ukinjena vojaško samostojna Koroška grupa odredov, večina njenih enot pa so napotili na jug. Ob nečloveških naporih in izjemnih žrtvah, ki jih je zahtevala razširitev partizanstva na

severni breg Drave, ponekod že na povsem nemško-avstrijska območja, so namreč taktične zamisli nadrejenih partizanskih poveljstev skoraj do samega konca vojne nekajkrat južni Koroški odtegnile skoraj vse operativne enote. Tako tudi ni nerazložljiv posebej v nemškonacionalni publicistiki močno izkoriščen podatek, da je bilo npr. v začetku junija 1944 v Vzhodnokoroškem odredu od 229 borcev kar 64 ljudi v štabu. Partizani sami so kritizirali taka razmerja; marsikaj se da seveda pojasniti z obsežnostjo nalog, ki so jih opravljali štabi in civilni forumi narodnoosvobodilnega gibanja, saj so morali operativnim enotam nadomestiti infrastrukturo, ki je bila za nacistične vojaške formacije prav gotovo nekajkrat večja. Udarna moč koroških partizanskih enot je bila v določenih obdobjih in na določenih območjih manjša tudi zaradi slabe oborožitve, saj so bile večje skupine novincev povsem brez orožja. To zlasti velja za osvobodjene ali pobegle vojaške ujetnike. Prav zaradi njih tudi narodnostna sestava enot nikakor ni bila vedno homogeno slovenska oziroma kvečjemu še slovensko-avstrijska. Veliko je bilo Rusov, Ukrajincev in tudi pripadnikov drugih narodov. V šentruperškem skupnem grobu so partizani osmih narodnosti; aprila 1945 je bilo med 72 partizani na Svinji planini le 15 Slovencev. Vse to je seveda moralo (zaviralno) vplivati tudi na politično delo na terenu posameznih enot.

Posebne napore je vodstvo koroške NOB posvečalo razširitvi protifašističnega boja tudi na deželno glavno mesto Celovec in na njegovo zaledje. O širini mreže govorita npr. dva dokumenta, po katerih naj bi gestapu maja 1944 uspelo aretirati okoli 200 podpornikov OF in jih nato 20 obsoditi na smrt, decembra 1944 pa ponovno odkriti 49 članov odporniškega gibanja iz Celovca, Beljaka in okolice.

Vse oblike odpora koroških Slovencev seveda niso bile združene samo v OF. Poznamo tudi primere individualnega upiranja nacizmu in odpor manjših skupin izven OF. Tako je npr. 3.—4. 8. 1944 deset vidnih koroških slovenskih konservativnih politikov sprejelo svojo »koroško deklaracijo«³ o združevanju z ostalimi Slovenci v novo demokratično Jugoslavijo. Do konca vojne pa je OF tudi večino predvojnih voditeljev manjšine uspela pridobiti za sodelovanje in celo za sprejem vodilnih mest v pokrajinski organizaciji OF.

V maju 1945 Koroška ni bila več le lokalno bojišče, saj je postala prizorišče zadnjih velikih bitk druge svetovne vojne v Evropi. Na Koroškem se je do 15. 5. partizanom in zahodnim zaveznikom predalo na stotisoče Nemcev in njihovih najrazličnejših zaveznikov. Njihova nadaljnja grozljiva usoda pa ne sodi več pod poglavje protifašističnega boja koroških Slovencev.

Po podatkih jugoslovanskega memoranduma z dne 18. 2. 1946 naj bi koroški partizani v letih 1942—1945 v 738 vojaških akcijah ubili 3855 nemških vojakov in jih ranili 1936. Sami naj bi imeli 1000 mrtvih, 710 ranjenih in 317 ujetih. V boju so vezali moč ene nemške divizije. Na Koroškem naj bi skupaj bilo 3500 borcev za svobodo, od njih 80 odstotkov koroških Slovencev, 8 odstotkov Poljakov, Rusov in Francozov, 12 odstotkov pa Slovencev iz Jugoslavije. Če ti podatki morda niso najbolj točni in preverljivi, pa je jasno, da na 51 pokopališčih južne Koroške leži pokopanih več kot 500 padlih protifašističnih borcev.³

Dežela Koroška je bila edinstven primer tudi v tem, da je nacistični gaulajter tik pred zavezniško-partizansko osvoboditvijo Celovca sam predal oblast predstavnikom nekdanjih avstrijskih strank in jim še naročil zvestobo Hitlerjevim idejam in enotnost v potegovanju za nedeljeno Koroško. Edinstveno je tudi, da so britanske zasedbene oblasti takšno novo deželno oblast priznale za svojega partnerja. Ko so 20. 5. z ultimatom prisilile Titove enote k umiku za staro avstrijsko-jugoslovansko mejo, se je pričelo preganjanje koroških Slovencev, ki so do poletja 1949 še zahtevali priključitev k novi Jugoslaviji. Nova avstrijska policija, v kateri so v velikem številu služili stari gestapovci, je pod britansko zaščito posebej pri nekdanjih partizanih izvajala hišne preiskave, jih zapirala, prepovedovala tiskanje slovenskih časopisov in obnavljanje legalnih slovenskih organizacij. Od junija 1945 do marca 1949 je bila južna Koroška ponovno zaprto ozemlje (Sperrzone). Koroškim izseljencem so ovirali povratek na domove in jih hoteli vrniti v taborišča v rajhu. Prav veliko niso pomagali številni pozivi koroških Slovencev in Jugoslavije, da je tudi na Koroškem potrebno izvesti dosledno denacifikacijo. Nekaj nacistov so ob koncu vojne kaznovali že partizani sami, velika večina ostalih jih je odnesla le s simboličnimi vzgojnimi kaznimi.

Protifašistično tradicijo so posebej vzdrževala društva nekdanjih političnih preganjancev, Zveza slovenskih izseljencev in Zveza koroških partizanov. Na drugi strani, med »večno včerajšnjimi«³ neo-nacisti, je posebej potrebno omeniti divjanje revanšističnih band predvsem nad nekdanjimi partizani (1946—1947, tudi s smrtnimi

³ Za literaturo primerjaj predvsem obsežno delo Marije Suhodolčan Bibliografija narodnoosvobodilnega boja in fašističnega nasilja na Koroškem, Ravne na Koroškem 1985. V sedmih izdajah in v treh jezikih so izšli partizanski spomini Karla Prušnika-Gašperja Gamsi na plazu, Ljubljana 1958.¹ Nekaj več o literaturi in problematiki tudi v moji razpravi »Sredina«² koroških Slovencev v času narodnoosvobodilnega boja, ZČ 43, 1989, št. 3, str. 393—404. Najnovejši knjižni deli: Marjan Linasi, Antifašistično in narodnoosvobodilno gibanje mladine na Koroškem 1938—1945, Ljubljana 1990 ter Thomas M. Barker, Social Revolutionaries and Secret Agents: the Carinthian Slovene Partisans and Britain's Special Operations Executive, New York 1990.

žrtvami). Takoj po podpisu Avstrijske državne pogodbe in po koncu zavezniške zasedbe Avstrije leta 1955 pa se je razmahnilo organiziranje različnih »veteranskih« in nemškonalcionalnih združenj s še danes aktivnim obnovljenim Kärntner Heimatdienst-om na čelu. Ta koroška »vlada v senci« dejansko diktira vse povojne uradne ukrepe proti koroškim Slovincem. Rezultat velenemške in neonacistične propagande so bili med drugim razstreljeni in oskrunjeni partizanski spomeniki; čeprav zavezniška spominska obeležja izrecno štiti 19. člen Avstrijske državne pogodbe, policija krivcev nikoli »ni mogla« najti. Še leta 1988 so morali koroški partizani pred sodiščem dokazovati, da niso bili kanibali! Letos spomladi novi koroški deželni glavar dr. Jörg Haider ni hotel izročiti odlikovanj za prispevek k osvoboditvi Avstrije koroškim protifasističnim borcem, čeprav je avstrijska vlada sprejela tak sklep. Protifasistični boj koroških Slovencev tako še ne more postati samo zgodovina.⁴

Zusammenfassung

DER ANTIFASCHISTISCHE UND NATIONALE BEFREIUNGSKAMPF DER KÄRNTNER SLOWENEN

Janez Stergar

Die slowenische Minderheit im österreichischen Kärnten war bereits seit den zwanziger Jahren mit dem Nazismus konfrontiert, der sich in dieser Provinz auf Grund der Tradition des großdeutschen Nationalismus besonders früh und stark entfaltet hatte, in der Form des Neonazismus aber bis zum heutigen Tag anzutreffen ist. Der slowenische Widerstand gegen den Nazismus kann nicht immer nur isoliert von den Formen der antifaschistischen Bewegung der übrigen Kärntner betrachtet werden. Allerdings hat der Widerstand der Kärntner Slowenen meistens auch eine eindeutige Konnotation nationalen Schutzes bzw. nationaler Befreiung.

Seit Mitte der zwanziger Jahre sind wir Zeugen einer antifaschistischen Tendenz in der Presse der slowenischen Minderheit, von Wahl- und Parteikämpfen während der Zeit des legalen Wirkens der NSDAP sowie von leibhaftigen Zusammenstößen. Die slowenischen Kommunisten und (revolutionären) Sozialisten in Kärnten schlossen sich weiteren internationalen antifaschistischen Aktivitäten an. Doch die slowenische Minderheit lehnte die faschistischen Elemente im österreichischen »klerikalen Faschismus« nicht durchweg ab.

Da die Nationalsozialisten ihre auf einen Genozid gerichteten Absichten der Minderheit und der slowenischen Nation als ganzer gegenüber nicht ausreichend verschleierte, lehnten sich die Kärntner Slowenen mehr als irgendeine andere ethnische Minderheit oder soziale Gruppe in der »Ostmark« nach dem Anschluß vom März 1938 gegen das nazistische Regime auf. Von individuellen und passiven Formen des Widerstands gingen sie zu einem massenhaften und organisierten Widerstand über, seit dem Herbst 1939 z. B. zur Desertion aus der Wehrmacht und der Flucht nach Jugoslawien, zu Agententätigkeit und Sabotageakten (den ersten bedeutenderen im Reich selbst!) in Zusammenarbeit mit Jugoslawen und Briten.

Seit dem faschistischen Überfall auf Jugoslawien im April 1941 und insbesondere noch seit der Aussiedlung von etwa 1000 Kärntner Slowenen im April 1942 entwickelten sich auch in Kärnten die Befreiungsfront des slowenischen Volkes und der slowenische Partisanenkampf. Trotz des verschärften nazistischen Terrors und zahlreicher Opfer nahm der gut organisierte und durch politische Terrain-Arbeit unterstützte bewaffnete Widerstand bis zur Kapitulation des nazistischen Reichs weiter zu. Die Partisanen aus den Reihen der Kärntner Slowenen leisteten auch österreichischen/deutschen Widerstandsgruppen Hilfe; vornehmlich aus diesem Grund wirkte bei jenen vom Frühjahr 1944 an die »Clowder« genannte britische Militärmision.

Mitte Mai 1945 (nach der amtlichen nazistischen Kapitulation) wurde Kärnten zum Schauplatz der letzten großen Kämpfe des Zweiten Weltkrieges in Europa. Die Nationalsozialisten haben die Macht selbst an die Vertreter der ehemaligen österreichischen Parteien übergeben, und die britische Besatzungsmacht hat diese neue Landesoberigkeit als ihren Partner anerkannt. Eine Entnazifizierung ist in Kärnten nie konsequent durchgeführt worden. Nach der Unterzeichnung des österreichischen Staatsvertrages 1955 entfaltete sich eine gegen Minderheiten gerichtete Aktivität von »Veteranen«-Verbänden, erneuert wurden aber auch deutschnationale Organisationen mit dem Kärntner Heimatdienst an ihrer Spitze.

⁴ Za obravnavano tematiko, posebej tudi za čas po drugi svetovni vojni, glej še št. 9 in 10 serije Das gemeinsame Kärnten = Skupna Koroška, Klagenfurt/Celovec 1980 in 1985. Janez Stergar, Njemački nacionalizam i protislovenska djelatnost u austrijskoj Koroškoj, Casopis za suvremenu povijest (Zagreb) 9, 1977, št. 1 (23), str. 133–169. Zbornik Koroški Slovenci v Avstriji večraj in danes, Ljubljana–Celovec 1984.¹